

Annotatsiya: Yer ustki qismi tarkibida 0,01-0,33% efirmoyi, S vitamini, karotin, fenilkarbon kislotalar (kofe, xlorogen, rozmarin, ferul, protokatex va boshqalar), triterpenlar, flavonoidlar (lyuteolin, glikozid va boshqalar), 5-10% oshlovchi va boshqa moddalar, urug'ida 20-27% yog' bor. Limon o'tning efir moyi geraniol, linalool, nerol, farnezol va ulami sirka kislotasi bilan birikmasi, limonen, pulegol, geranial, neral va boshqa terpenlardan tashkil topgan.

Kalit so'zlar: *Dorivor limono't, kofe, xlorogen, rozmarin, ferul, protokatex.*

O'simlikni tarqalishi O'rta Osiyo, Qrim, Kavkaz, Rossiyaning Yevropa qismining janubida va boshqa davlatlarda daraxt soyalarida, tog'li tumanlarda toshlar soyasida va boshqa soya yerlarda o'sadi. O'zbekistonning Toshkent va Surxondaryo viloyatlarida uchraydi.[3] Dorivor limono't - *Melissa Officinalis* L. Lamiaceae (labguldoshlar - Labiatae) oilasiga kiradi. Ko'p yillik, sertukli, 30-60 sm balandlikdagi o't o'simlik. Poyasi bitta yoki ko'p, qarama-qarshi shoxlangan. Barglari tuxumsimon, bir oz o'tkir uchli, ser tukli (ustki tomonidan), arrasimon qirrali bo'lib, qisqa bandi bilan poya va shoxlarida qarama-qarshi o'rnashgan. Oq rangli, tukli, ikki labli gullari gulbandi bilan barg qo'ltig'iga joylashib, to'p gulni hosil qiladi. Mevasi 4 ta yong'oqcha. Iyun gullaydi, mevasi iyul-avgustda yetiladi.

Dorivor limonot o'simligini O'zbekistoning barcha tuproq-iqlim sharoitda ekib o'stirish mumkin. O'simlikdan yuqori hosil olish uchun unga sho'rlanmagan, mexanik tarkibi o'rtacha, unumdor, dukkakli va g'allasimon ekinlardan bo'shagan yerlarni tanlash tavsiya etiladi. Dorivor limono'tni bir dalada 5 yilgacha saqlab hosil olish mumkin.[4-5]

Tibbiyotda Limono't xalq orasida hozirgi kunda yer ustki qismi (ba'zan bargining) damlamasi ovqat hazmini yaxshilash maqsadida keng foydalaniladi. Bundan tashqari kam qonlik, asab va yurak kasalliklarini davolash uchun, og'riq qoldiruvchu, surgi sifatida qo'laniladi.

Limonot dorivor preparatlari Ibn Sino aytishicha yurakni mustahkamlaydi va unga yordam beradi, shuningdek, traxoma, xiqichoq tutish, og'izdan yomon hid kelishi va boshqa kasalliklarni davolaydi.[2] Xalq tabobatida limono't bilan nevroz, bronxial astma, ayollarni toksikoz, klimaks, yurak urishini buzilishi va boshqa kasalliklar davolanadi va qorin ichak az'olarida sanchiq bo'lganda, buyrak xastaliklarida, yurak faoliyatini yaxshilashda, miyaga quvvat berishda foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedov O', Ergashev A, Abzalov A, Yo'ldiyeva M, Mustafakulov D. "Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi" Toshkent-2020.126-127 bet
2. Berdiyev.E.T, Hakimova M.X, Maxmudova G.B, O'rmon dorivor o'simliklari Toshkent – 2016. 218-219 betlar
3. Jo'rayeva M.A, "Dorivor o'simliklar atlas" Toshkent nashri 2019. 111 bet
4. Уралов А.И., Печеницын В.П. Зависимость семенной продуктивности луковичных видов *Allium* L. от количества листьев на генеративном побеге. Доклады АН РУз. 2015. 74-77 с.
5. "So'g'diyona" gazetasi.

OLTIN ILDIZ – ZOLOTOTY KOREN RHODIOLA ROSEA

Nuriddinov Javlonbek Shodibek o'g'li
*O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax Filiali
"Biotexnologiya" yo'nalishi talabasi
Murodova Sayyora Sabirovna*

Annotatsiya: Ma'lumki, dunyo miqyosida farmatsevtika korxonalarida ishlab chiqarilayotgan dori vositalarining taxminan 50% i dorivor o'simliklar xom-ashyosidan tayyorlanmoqda. Mutloq ko'pchilik mamlakatlarda, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasida farmatsevtika sanoatini jadallik bilan rivojlanishi bunday korxonalarning dorivor o'simliklar xom-ashyosiga bo'lgan talabni keskin ortishiga sabab bo'lmoqda tabiiy holda o'suvchi dorivor o'simliklar zaxiralarining chegaralanganligi tufayli farmatsevtika sanoati korxonalarning dorivor o'simliklar xom-ashyosiga bo'lgan talabini, asosan, dorivor o'simliklar o'stirish orqaligina qondirish mumkin.

Kalit so'zlar: Zolotoy koren, pyrenees, antroglukozidlar, fenollar, flavonoidlar, taninlar, antrakinonlar, kumarinlar, efir yog'i.

Bu ko'p yillik o'tsimon o'simlik, Semiz o'tlar (Crassula) oilasiga kiradi va bo'yi 50 smgacha bo'ladi. Ildizpoyasi yo'ng'on, qo'ng'ir po'stloq bilan qoplangan. Poyasi shoxli, tik o'suvchi, qalin to'pgul bilan tugaydi. Barglari birin ketin o'ralgan, elleptik cho'ziq, tuxumsimon. Iyun-iyulda gullaydi, gullari sariq. Mevasi qizilroq yoki sariqroq zangori barg shakli, Iyulning oxiri yoki Avgustda pishadi. U tabiiy ravishda Yevropaning, Osiyo va Shimoliy Amerikaning yovvoyi Arktik mintaqalarida o'sadi va yer ostki qatlami sifatida tarqalishi mumkin. Bu qalin ildizpoyaga ega va to'g'ri 65 sm uzunlikda tarqaladi. Bu o'simlik Rossiya Federatsiyasining Qizil Kitobiga kiritilgan.

Oltin ildizi Buyuk Britaniyani, Shimoliy Amerika va Irlandiyani o'z ichiga olgan, mo'tadil va sovuq iqlim sharoitida, tog' yaylovlarda (Pyrenees, Alp tog'lari, Karpatiyalar) mintaqalarida ko'p tarqalgan. Qozog'istonda Xitoy, Bolgariya, Hindistonda o'stiriladi. Rossiya Federatsiyasida Oltoy va Uralsda, Uzoq sharq, Sharqiy va g'arbiy Sibir tog'li hududlarida, Yakutiyaning qutbli hududlarida, Barents va Oq dengizlari sohillarida o'sa oladi.

Ikkitadan ko'p poyasi bor Ildizi dorivor xomashyo bo'ladi. Iyulning oxiridan Sentabrning o'rtasigacha to'p lanadi. Bir joyda qayta ashyoni olish 10-15 yildan keyin ruxsat beriladi. Ildizpoya tuproqdan tozalanib qo'ng'ir po'sti olib tashlanadi. So'lish uchun soya salqinga yoyiladi. Keyin 10 sm qilib bo'laklarga bo'linadi va quritgichda 50-60 °C haroratda quritiadi. Matoli qopda yoki yog'ochli idishda uch yil saqlanadi.

Oltin tomir vositalari: Aqliy va jismoniy ishlash qobiliyatini yaxshilaydi. Organizmni energetik potensialini saqlashga yordam beradi. Har hil ekstremal omillar ta'siriga chidamlilikni oshiradi, (issiq urish, zaxarlanish, kislarod yetishmovchiligi, ruhiy stress) qayta rivojlanishning oldini oladi. O'tkir va surunkali kasalliklarda, nevrozlarning turli shakillarida, past arterial bosimda va jinsiy zaiflikda qo'llaniladi. Yaqqol qo'zg'alganda, isitmali holatlarda, arterial bosim ko'tarilganda oltin ildizni istemol qilmaslik kerak.

Xalq tabobatida: Oltin ildiz shuningdek bachadondan qon ketganda, oshqozon ichak yo'llari kasalliklarida va yurak kuchsizlangandsa ishlatiladi.

Oltin ildizning foydali xususiyatlari: Oltin ildiz yoki undan ko'ra – uning ildizining ko'p foydali xususiyatlari bor va an'anaviy tibbiyotning juda mashxur vositasidir. Rhodiolo ildizi tarkibida 140 ga yaqin turli hil moddalar bor: Uglevodlar (Fruktoza, Glyukoza, Saxaroza), Organik kislotalar (Moy kislota, sut kislota, oksalat kislota), Efir moylari, Fenollar Tanninlar, Flavonoidlar, Mineral tuzlar (asosan marganes tuzlari, mis, kumush, kadmiy, selen, nikel, kobolt, xrom, va boshqa element tuzlari ham uchraydi), A,B,C,E vitaminlari. Salidroside yoki Rhodioloside. Oltin ildiz tarkibidagi eng qimmatli modda. Ildizlar taxminan bir foizni o'z ichiga oladi. Oltin ildiz bir qator foydali xususiyatlarga ega: organizmning tashqi muhitga chidamliligini oshiradi; viruslar va saraton hujayralarini bostiradi; asab hujayralarini o'limdan himoya qiladi va markaziy asab tizimini rag'batlantiradi. **Flavonoidlar.** tabiiy antioksidantlar. Inson tanasi uchun ularning asosiy foydali mulki qon tomirlarini himoya qilishdir. Flavonoidlarning ta'siri tufayli kapillyarlar elastik va kamroq mo'rt bo'ladi. Qon bosimi va yurak

faoliyatini normallashtirish **Taninlar**, taninlar. Ular *Rhodiola rosea* va undan tayyorlangan preparatlarni biriktiruvchi, biriktiruvchi ta'm beradi. Oqsillar bilan reaksiyaga kirishuvchi organik birikmalar. Ular patogen mikroflorani bostiradi, toksinlardan himoya qiladi, shuningdek shifobaxsh ta'sirga ega. Oltin ildizda 20 foizgacha tanin mavjud.

Antrakinonlar. Tananing immun tizimining holatini yaxshilaydigan birikmalar Shu bilan birga, ular laksatif ta'sirga ega.

Kumarinlar. Trombozni oldini oladigan organik birikmalar spazmlarni engillashtiradi. Ular antitumor ta'sirga ega.

Organik kislotalar. Oltin ildizning tarkibi ularning bir nechtasini o'z ichiga oladi - olma, limon, amber, oksalat. Ushbu birikmalar organizmdagi biokimyoviy jarayonlarda muhim rol o'ynaydi. Süksin kislotalari metabolizmni tezlashtiradi, to'qimalarni kislorod va energiya bilan ta'minlashni yaxshilaydi. Oksalat kislotalari tarkibida kaliy va temir mavjud, ovqat hazm qilish tizimiga bakteritsid ta'sir ko'rsatadi, oshqozon va oshqozon osti bezining faoliyatini yaxshilaydi. Kichik dozalarda limon kislotalari ishtahani va ovqat hazm qilishni yaxshilaydi. Immunitetni yaxshilaydi, ichaklarni rag'batlantiradi, bu ayniqsa ich qotish uchun foydalidir.

Efir yog'i. Oltin ildizlari tarkibida uning konsentratsiyasi deyarli bir foizga yetadi. Bu o'simlikka yoqimli hid beradigan uchuvchan suyuqlikdir. Muhim kichik Oltin ildiz murakkab tuzilishga ega, u 86 komponentdan iborat. Yallig'lanishni bartaraf etish qobiliyatiga ega. Tabiiy antiseptik sifatida ishlatilishi mumkin, yengil analitik ta'sirga ega.

Mikroelementlar. Kumush, mis, marganes, sink. Oltin ildizlari ayniqsa marganesga boy, uning tarkibi bir foizga yetishi mumkin. Marganes suyaklarni mustahkamlaydi, qonda qand darajasini pasaytiradi va antioksidant fermentlarni ishlab chiqarishda ishtirok etadi.

Shunday qilib, Oltin ildiz o'simligining ildizining ekstrakti dorivorlik xususiyati yuqori va dunyo mamlakatlarida keng miqyosda ishlab chiqarilib, qo'llanilmoqda. Mamlakatimizning Qoraqalpog'iston Respublikasi Chimboy tumanidan Oltin ildiz o'simligidan foydalanib turli xil dori vositalari ishlab chiqarilmoqda. Bizning xulosamiz shundan iboratki bu o'simlik sonini ko'paytirish va bu o'simlikdan aholi salomatligini mustahkamlash maqsadida uning dorivorlik xususiyatlaridan foydalanib ishlab chiqarishni jadallashtirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://uz.everaoh.com/oltin-ildiz-dorivor-xususiyatlar/>
2. <https://kknews.uz/oz/9894.html>
3. <https://kun.uz/uz/news/2021/04/26/qoraqalpogistonda-qizil-kitobga-kiritilgan-tsistanxe-osimligini-xitoyliklar-noqonuniy-terib-olib-ketayotgani-aytilmoqda?q=%2Fuz%2Fnews%2F2021%2F04%2F26%2Fqoraqalpogistonda-qizil-kitobga-kiritilgan-tsistanxe-osimligini-xitoyliklar-noqonuniy-terib-olib-ketayotgani-aytilmoqda>
4. Zakirov P.K. Myasnikova L. O'zbekistonning dorivor o'simliklari va ulardan foydalanish istiqbollari. Butkov A.E. dorivor o'simliklari maxalliy sanoat uchun O'zbekistonning xom-ashyosi.

O'ZBEKISTON DORIVOR O'SIMLIKLARI

O'ralov Abdumannon Iskandarovich

O'zMU Jizzax filiali Fakultetlararo kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Shifobaxsh o'simliklar insoniyatga juda qadim zamonlardayoq ma'lum bo'lgan. O'tgan asrlardan bizga shifobaxsh o'simliklarni ta'rifi va ularni inson salomatligini yaxshilashda qo'llanilishiga doir ko'pgina ilmiy asarlar yetib kelgan.*